

Rébusy jako povolená droga ŠIFRA MISTRA KARLA

Od dětství **vytáčíme svůj mozek na čím dál vyšší obrátky**. Máme obrovské množství informací, používáme nejmodernější techniku. Jsme sice národ křížovkářů, ale mozek většiny dospělých si už odvykl řešit hádanky, hrát se slovy. Zkoušeli jste zvládnout třeba jen jednoduchou přesmyčku?

text: Tomáš Čechtický / foto: Svat českých hádankářů a křížovkářů

ZKLEČE ŘVE PANÍ. Co je to? „Nemysl,“ ucedí pragmatik. Budiž. Je to ale také přesmyčka jména herce: PAVEL ŘEZNÍČEK. Hádanky jsou odvěká zábava. A jednou z nejstarších hádanek je přesmyčka. Luštitel má za úkol přeházení písmena daného slova nebo věty tak, aby

se vylouplo nové slovo nebo věta. Třeba MAZEL ŠIMON (MILOŠ ZEMAN). Úvodní výraz se nazývá „náznak“, hledaný „jádro“. Délka samohlásek nemusí souhlasit. Ideální ovšem je, když písmena přesně odpovídají, natož když autor dosáhne jakési harmonie náznaku a jádra. Příkladem budiž

PRUT ŠAVLE. Za tímto náznakem se skrývá básník PAVEL ŠRUT, jehož jméno zosobňuje poezii břitkou jako ostří sečné zbraně. KRÁM OSMIVÁLEC už je těžší, ale po polhlavku vytríbeného alfa samce se vám rozbreskne. MIROSLAV MACEK.

Zrůdka v tréninku

Vychutnejte si geniálně sladěné přesmyčky jmen básníků a literátů:

CO MORAVANI HRAJÍ – JAROMÍR NOHAVICA,

TRIK VODKY – VIKTOR DYK,

VOLHA PÁTERŮ – PETRA HŮLOVÁ,

VARNA ZASE LIDOVÁ – ZDENA SALIVAROVÁ,

ŠIFRA JE SLOH – JOSEF HIRŠAL.

A mistr si může dovolit i tak expresivní šlech jako:

ŠÍBR JE BANDA – ANDREJ BABIŠ.

Většina těchto klenotů vyšla v Literárních novinách a v televizním pořadu 333. Pod přesmyčkou LENKA TRŠICKÁ je publikuje básník KAREL ŠIKTANC, který loni osla-

Vsuvka (vlevo)

Do slov se vsouvají písmena, např. kotel – kostel; makak, lana – maska klauna.

KADEŘNICE KLOUČEK KLAME – JE TO PŘECE KVÍTKOZNÁMÉ.

Slovo vážka na prvním obrázku nikam nevede, ŠÍDLO už je lepší – vsunu ū a dostanu ŠÍDÍ (LO...), což odpovídá slovu „klame“ v textu. KOLÍČKY jsou jasné, vsunu do nich H a konec by mohl znít (...) KOLÍČKY („kadeřnice“). Mám tedy zatím šídlo, ... kolíčky – šídí lo...k holičky. Stačí vhodně dokončit neúplné slovo na LOTŘÍK („kluček, známé kvítko“) a KOLÍČKY tedy musí být TŘI.

Řešení: ŠÍDLO, TŘI KOLÍČKY – ŠÍDÍ LOTŘÍK HOLÍČKY

Přesmyčka

Vzniká libovolným přeházením písmen, např. suk – kus.

ŘEŠÍ STARCI S BOHEM PRÁVĚ PROČ JE Z PRYŽE OBRUČ V TRÁVĚ.

Nejdřív pojmenuji obrázky: kmeti, starci, tři kmeti apod.; bůh PAN by měl být skoro jistý. Obruč z prýze by mohla být PNEUMATIKA. Zkouším kombinovat.

V pojmenování obrázků není nikde U, které je ve slově PNEUMATIKA. Nabízí se tedy, že to bude předložka (např. u starců PAN, u kmetů PAN). U však potřebují jen jedno, tak to zkusím opačně: starci u PANA, KMETI U PANA – poslední slova jsou ta pravá.

Řešení: KMETI U PANA – PNEUMATIKA

vil pětaosmdesátka. V časopise Křížovka a hádanka tak činí od roku 1947. Literární kritik Jaromír Slomek a čestinářka Romana Vlková mu předloni připravili dárek, když 700 jeho hádanek posbírali do knížky Milý Řehoř, milíře hoří. Básník se paní profesorce odvděčil tím, že její jméno něžně přesmykl. ROMANA VLKOVÁ – AMOROVA VLNKA.

Karel Šiktanc vzpomíná, že s kamarády Mílou Kolenatým a Pepíkem Vedralem zařazili v Tuchlovicích na Kladensku kroužek Otazník. Bylo jim šestnáct a hádanky luštili a vymýšleli, až se jim od hlav kouřilo. Buď předem řečeno, že jich podle způsobu operace s písmeny existuje kolem 120 druhů, například vsuvka, pravěkovka, citoslovka, barvínek, darvinka, háčkovka, zrůdká, ráček a tak dále. Je dávným zvykem psát je ve verších, ale podle básníka nemají s poezíí nic společného. Vypráví: „Tvůrčí činnost je to ovšem také. Slova mě fascinovala odjakživa. Sedím třeba u oběda a napadá mě, co s nimi udělat. Točí se mi v hlavě jako kolo-vrátek, je to výborný trénink.“

Smysl nesmyslu

Luštění přesmyčky je snadnější, když autor uvede vedle náznaku také její obor. Třeba: MAZEL ŠIMON – politická. Krátké úlohy nápovedu nevyžadují, delší se však bez ní neobejdou. VLAHÉ POUTKO, CO IHNED SATANY LÁKÁ. Co je to? Inu, spisovatel a jeho román, ale i s takovou pomocí je řešení tvrdý oříšek: PAVEL KOHOUT: HODINA TANCE A LÁSKY. Nebo: BRLOHÚ

BÍLÁ MHA, TŘESK LESA A VOLNÉ VO-DY – BOHUMIL HRABAL: OSTŘE SLEDOVANÉ VLAKY.

Ustálenou formou obsáhlějších hádanek jsou verše. Skromní autoři volají, že jde o pouhé rýmy, o machu, která spojí naznačené řešení do řeči vásané. Uvedené příklady však ukazují, že jde o vybroušené poetické miniatury, o dobroduřně průniky houštinami slov. VLAHÉ POUTKO, CO IHNED SATANY LÁKÁ. Co to je, když ne poezie? Formu veršované hádanky si opět ukážeme na Šiktancově přesmyčce:
Ze sklepa couvá REZERVNÍ BEČKA od inženýra Přikryla.
Děkuji pěkně. Snad MĚSTO přecká tu půlnoc, co teď odbila!

První dvě verzálkami zvýrazněná slova se v hádankářské terminologii nazývají „obepis náznaku“, další je „obepis jádra“. V případě přesmyčky luštiteř hledá takový náznak a jádro, které budou obsahovat stejná, avšak pokaždé jinak zpřeházená písmena. Výraz REZERVNÍ BEČKA sugeruje synonymum NÁHRADNÍ SUD, jenž potom musíme najít také MĚSTO, jehož název obsahuje písmena N, Á, H, R, A, D, N, Í, S, U, D. Ať hledáme, jak hledáme, nemůžeme uspět. Což takhle NÁHRADNÍ SOUDEK? To už je jiná. Řešení uvedené přesmyčky zní: NÁ-HRADNÍ SOUDEK – HRÁDEK NAD NI-SOU.

Polityká

Také básník Vítězslav Nezval miloval hádanky a slovní hříčky. Jednou v kavárně předvedl přátelům souzvučku. Napsal na papír písmeno „K“ a polil jej kávou. „Co je to?“ zeptal se. Nikdo nevěděl. „No přece ‘politiká’, politiká!“ triumfoval Nezval.

Souzvučka vychází ze shodného znění odlišných slov nebo skupin slov. Důležité je vskutku souznění, takže lze použít třeba i slov ODSUN – OCÚN. Karel Šiktanc je autorem půvabné souzvučky:

POHÁDKA MOJE O RYBCE
té, milý synu, nudí.
A co HLINĚNÁ ŠKRABOŠKA?
V té budeš jako sudí.

Jakmile najdeme synonymum slova ŠKRABOŠKA, totiž MASKA, jsme ve čtvrtině cesty k řešení. Stejně objevíme odpovídající výraz na počátku prvního verše.

**► Básník se paní profesorce odvděčil tím, že její jméno něžně přesmykl.
ROMANA VLKOVÁ – AMOROVA VLNKA.**

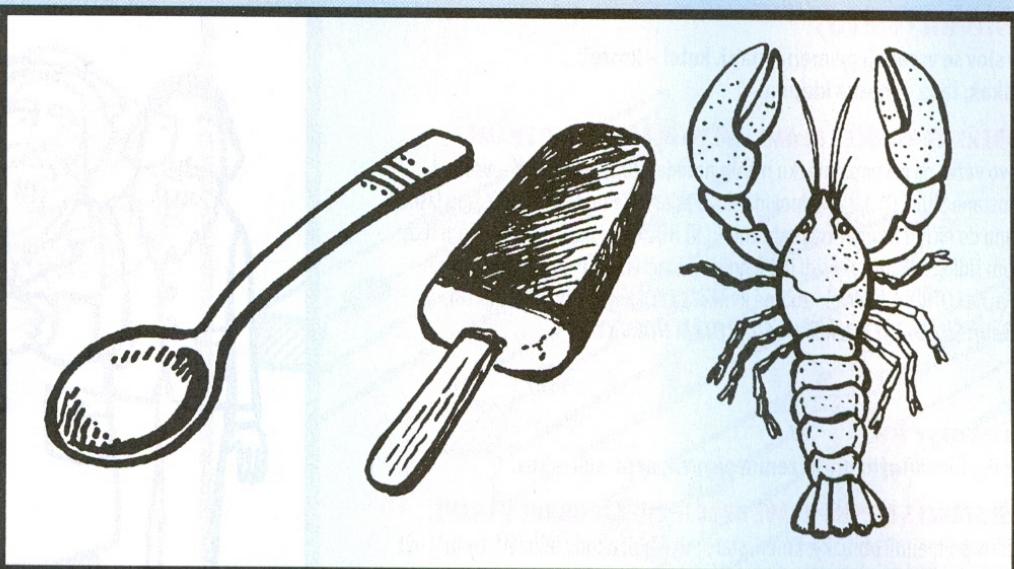
Háčkovka

Vzniká přidáváním nebo ubíráním háčků, např. trest – Třest; tříšť risky – tři stríšky.

**ASIAT PLÁČE VEDLE PÁNA,
JENŽ DÝMÁ VEČER, BA I ZRÁNA.**

K popisu obrázků (lžíce či lžička – eskymo, polárka či nanuk – rak) zkouším přidávat či ubírat háčky. Ze Lžíce by mohlo být SLZÍ („pláče“), z NANUK či ČÍNAN („Asiat“), z RAK kuŘÁK („muž, jenž dýmá“). Pak hledám, jak části slov vhodně poskládat. S LŽÍCÍ – SLZÍ ČÍ... – vyplývá SLZÍ ČÍNAN, k tomu se hodí S LŽÍCÍ NANUK, z toho bude SLZÍ ČÍNAN U K..., což doplním na SLZÍ ČÍNAN U KUŘÁKA neboli s lžící NANUK u raka.

Řešení: S LŽÍCÍ NANUK U RAKA
– SLZÍ ČÍNAN U KUŘÁKA

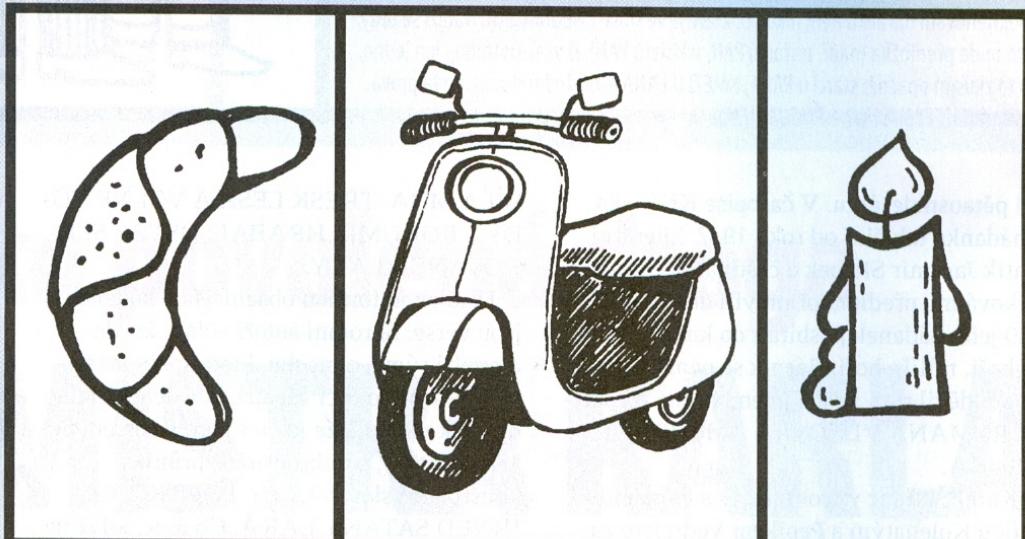
Záměnka

Mění písmena, např. postel – kostel; paláce, dálka – malá cedulka.

**HEREC HERCE KURÝRUJE,
SÁM VŠAK PĚCI POTŘEBUJE.**

Popíši obrázky: rohlík, loupák, loupáček, pečivo – skútr – svíce, svíčka, voskovice. Když se ve slově PEČIVO objeví LÉČI VO..., přidám SKÚTR a vznikne LÉČI VOSKU... Najít jméno léčícího herce je těžší. Napišeme vedle sebe zbytek ze skútru a nepravdopodobnější pojmenování třetího obrázku: TR, SVÍČKA. A měníme jedno písmeno v TR a jedno písmeno v SVÍČKA. Vycházejí různé kombinace (hrstička, kravička), ale správně bude Mrkvíčka.

Řešení: PEČIVO, SKÚTR, SVÍČKA
– LÉČI VOSKU MRKVÍČKA

POHÁDKA MOJE – MÁ ZKAZKA. Máme první souzvučná slova řešení: MÁ ZKA(ZKA) – MASKA. O masce se praví, že je hliněná. Ted' nás čeká perný úkol: Našel shodně znějící název ryby a hlíny. Budeme-li si namáhat hlavu dostatečně dlouho, vysvitne jediná a velmi elegantní možnost: LÍN – (KAO)LÍN. Řešení souzvučky tedy zní: MÁ ZKAZKA O LÍNU – MASKA Z KAOLÍNU.

Naším průvodcem je šéfredaktor čtrnáctideníku Křížovka a hádanka Jaromír Kvíčala. Patří mezi nejlepší české luštitele i autory. Způsob jeho hádankářské tvorby je podobně automatický jako u Karla Šiktance. Říká: „Jedu třeba autem do redakce a hlavou mi táhnou slova a jejich synonyma.“ Začíná mě, jak by zapracoval do hádanky třeba básníkovo příjmení. Chvíli přemýší a pak sype z rukávu: „Šlo by o přesunku, v níž se stěhuje jedno písmeno. Jako náznak se nabízí ŠTIKA, odtud je k řešení Šiktanc

snadná cesta. Volil bych tedy obepis názvu: RYBA. Hledal by se BÁSNÍK, v jehož jméně se vyskytuje RYBA pozměněná přesunem jednoho písmena. Začátek by byl ŠTIKA – ŠIKTA.“

Slet nad kokosy

Podle Jaromíra Kvíčaly se těžká hádanka nazývá „kokos“. Šéfredaktor popisuje: „Svaz českých hádankářů a křížovkářů (SČHAK) pořádá celostátní přebory kroužků, v nichž se scházíme. Týmy o několika lidech řeší třeba třicet stejných hádanek. Vydařený kokos vyluští třeba jen jeden z nich.“

Citoslovka je druh hádanky, kdy luštitel dojde k řešení umístěním citoslovce (bů, ha, ouha, jářku atd.) před náznak nebo za něj. Zaručeným kokosem je jedna z citoslovek Karla Šiktance.

MĚSTO ZVUČÍ, kdosi zpívá,
že prý AUTOR ZVLÁŠTNÍ BÝVÁ.

Výměna příslušku ZVLÁŠTNÍ za KURIÓZNÍ nás přiveze na stopu. Věta MĚSTO ZVUČÍ nabídne odpovídající synonymum: RIO ZNÍ. Máme základ: RIO ZNÍ – KURIÓZNÍ. Další tah je úkolem d'ábelským. Před náznak RIO ZNÍ je nutné dosadit citoslovce, v němž se zároveň skrývá nějaký AUTOR. Existuje vůbec takové slovo? Oblíbenou pomůckou luštitelem je encyklopédie Romana Reisenauera rozdělená po tematických celcích.

V abecedně seřazených citoslovci se skrývá i to naše, JEMINÁČKU. Řešení vypadá takto: (JEMINÁČKU) RIO ZNÍ – JE MINÁČ KURIÓZNÍ.

Kvíčala krčí rameny: „Je to těžké. Pokud luštitej nezná jméno slovenského prozaika Vladimíra Miňáčka, nedojde k cíli.“

Výše zmíněné kroužky hádankářů a křížovkářů vznikají ve větších městech. SČHAK jich registruje 47 včetně devíti slovenských. Některé nesou svérázná jména, třeba Hradečtí votroci, Laugaricio (Trenčín) nebo Pijaristé ze z Plzně (ano, s přímenem „j“). Svaz pořádá řadu živých i korespondenčních soutěží, jichž se může zúčastnit kdokoli. Sdružuje kolem 600 členů, ale těch, kteří si občas střihnu hádanku (o křížovce nemluvě), jsou tisíce. „Stačí tužka a pár minut času. Je to droga, kterou lze doporučit,“ tvrdí Jaromír Kvíčala. ■

Rébusy antického světa

Základním kamenem veškerých hádanek jsou pravděpodobně **přesmyčky**. Nejstarší řecký básník Homér byl údajně nevidomý. Jeho jméno vzniklo přesmyčkou z řeckých slov HO MÉ HORÓN (nevidící), ale jiné důkazy pro básníkovu slepotu neexistují.

„Kdo chodí ráno po čtyřech, v poledne po dvou a večer po třech?“ Odpověď: „Člověk. Batole leze, dospělý kráčí a stařec používá navíc hůl.“ Touto hádankou mučila **Sfinx**, obluda s ženskou hlavou, lvím tělem a ptačími křídly, poutníky v okolí Théb. Kdo neuhodl, zaplatil životem. Úspěšný byl až Oidipus. Po jeho výroku se Sfinx vrhla ze skály a zahynula. Její skon alegoricky vyjadřuje řešení hádanky, která po vyluštění přestává být, čím byla – hádankou. (Znakem hádankářů bývá vedle otazníku také Sfinx.)

Předobrazem dnešních **souzvuček** je rébus Alexandra Velikého. Vypráví se, že při obléhání města Týru viděl ve snách satyra. Věšti vyložili obraz jako SÁ TÝROS (tvým je Týros), vojevůdce v boji vytrval a město skuťně dobyl.

Retězovka je hádanka, v níž spojujeme dvouslabičná slova v řetěz tak, že poslední slabika slova předcházejícího je začátkem slova následujícího. Tradičně Hannibalův vzkaž Římanům představoval skvostnou řetězovku. Vypadal takto: TETE RORO MAMA NUNU DADA TETE LALA TETE. Řešení: TE TERRO, ROMA, MANU NUDA. DATE TELLA, LATETE! (Tebe straším, Říme, holou rukou. Vydejte střely, vzdejte se!)

Zdroj: Výroční tisk SČHAK a Josef Vinárek: Bystříme si vtip